

**ԱՆԴԵՄՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻՈՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐԸ
«ԶՈՐԱՆՈՑԻ ՄԱՐԴԸ»**

ՕՎՍԱՆՆԱ ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ

Համաշխարհայնացման գործընթացների արդի ժամանակաշրջանում, երբ մարդկությունը մտել է կազմաքանդումների մի ֆորսմաժորային փուլ, երբ դիմագրկվում և խարխլվում են կառուցվածքային որոշակիություն ունեցող բազմաթիվ իրողություններ, մարդը ստիպված է վերադասավորվել սոցիալական նոր միջավայրում, յուրացնել վերջինիս ընձեռած հնարավորությունները, փորձարկել սոցիալական զանազան դերեր, ընկալել իրենից անկախ իր հետ տեղի ունեցող այլակերպումներն ու փոխակերպումները, նորովի չափագրել իր սոցիալական տեղը և նախագծել սեփական կյանքը: Անտարակույս, որպեսզի ժամանակակից մարդը չվերածվի «գորանոցի մարդու», շատ ավելի մեծ ջանքեր պետք է գործադրի իր անհատականությունը պահպանելու համար, քանի որ ստեղծված սոցիոմշակութային իրավիճակում նա գործնականում չունի անառարկելի սահմանափակումներ կամ արգելքներ, այլ ընդհակառակը՝ այս խայտաբղետ աշխարհը մշտապես հրահրում և բորբոքում է նոր պահանջումներ, ցանկություններ ու կարիքներ:

Հոդվածում վերլուծության է ենթարկվում անդեմոնոյան սոցիոմշակութային դիմանկարը, վերջինիս համատեքստում՝ «գորանոցի մարդը», նրա ձևավորմանը նպաստող քաղաքակրթական զարգացումներն ու փոխակերպումները, ինչպես նաև հասարակական գործընթացների վրա նրա ունեցած դերի ու ազդեցությունների վերաբերյալ մի շարք խնդիրներ:

Բանալի բառեր – *ցանցային հասարակություն, բեմականացված հասարակություն, անհատապաշտություն, զանգվածայնացում, անդեմոնոյան, «գորանոցի մարդ», «ամբոխի մարդ», դեր, դիմակ*

**Մենք պետք է առաջ ընթանանք և ամեն ինչ սկսենք սկզբից՝
մարդ-անհատի ձևավորումից, եթե միայն ուզում ենք,
որ մեզանում վերստին մեծ հոգիներ ու գորեղ այրեր ծնվեն,
որ կարող լինեն հրաշակերտելու և երաշխավորելու մեր ապագան...
*Հերման Հեսսե***

Հին ու բարի այս երկիրը, որտեղ ամերևույթ «մենք մեր տանն ենք», մտերմիկ ու հարազատ, նաև անհայտության, անորոշությունների ու անսպասելի կերպափոխումների մի աշխարհ է, որտեղ մենք հարկադրված ենք պարբերաբար վերանայել ու փոխել մեր կյանքի ծրա-

գիրն ու համակեցության կարգը: Մենք մեր տանն ենք, որը, սակայն, ունի գոյության սեփական հիմունքները և մեզ համար երբեմն անհասկանալի պատճառներով ներքնապես «այլակերպվելու» հակումներ է դրսևորում: Ու թեև աշխարհը «տուն է ինքնին», բայց մենք ուզում ենք այն դարձնել մեր նախապատվությունների ու նախասիրությունների առարկան՝ սեփականաշնորհված ու հնազանդ: Սակայն մեր մտադրությունների ու սոցիալական կյանքի զարգացման ներքին տրամաբանության միջև համընկնումները, որպես կանոն, եզակի բացառությունների շարքից են, և մենք չենք կարող անտեսել սոցիալական աշխարհի ձևավորած իրողությունները: Նաև այն պարզ պատճառով, որ մենք սոցիալական կենդանի ենք:

Եվ իրոք, արագ կերպափոխվող այս աշխարհը երբեմն մեզ հուշում ու պարտադրում է համակերպվել ու հարմարվել մեր կամքից անկախ ձևավորվող սոցիոմշակութային նոր իրողություններին, երբեմն ընդվզել աննպաստ հանգամանքների դեմ կամ դրանք վիճարկել և, ինչպես ասում են, վերադասավորվել սոցիալական միջավայրի **չուրացված տարբերակներում**: Աշխարհն այլևս «հոսող իրականություն» է, և հոսանքին համընթաց առաջ շարժվելու համար մեզանից պահանջվում է որոշակի ձկունություն, ինքնորոշվելու և արագ կողմնորոշվելու և, որ ավելի կարևոր է, ընտրություն կատարելու կամք ու վճռականություն: Ինչ խոսք, հնարավոր տարբերակների բազմազանության մեջ դժվար է կողմնորոշվել ու ճիշտ ընտրություն կատարել, բայց, ինչպես ասում են, այլընտրանքային այս աշխարհում մենք, ընտրությունից բացի, այլ ընտրություն չունենք: Ու թեև ինքն իրեն կերտող մարդը ինչ-որ չափով նաև իր կյանքի սցենարի հեղինակն է, բայց, մեծ հաշվով, այդ կյանքը նաև հանրային պարտականությունների մի տեքստ է, «որի մեջ մարդն այլևս և գլխավորապես ոչ թե աստվածային հորինվածք է կամ կենսաբանական թրթիռների մի կատարյալ ներդաշնակություն, այլ տանելի կամ անտանելի ինչ-որ սոցիալական ճակատագրի մարմնավորում»¹:

Ակնհայտ փաստ է, որ մարդը սոցիալական աշխարհը ճանաչում և յուրացնում է հանրային ու խմբային արժեքների, ավանդույթների, սովորույթների, իդեալների և մշակութային զանազան հաստատությունների օգնությամբ: Դա սոցիոմշակութային այն համատեքստն է, որն ազդում է մարդու արժեքային կողմնորոշումների, կենսադիրքորոշումների ու ինքնագիտակցության վրա՝ ձևավորելով աշխարհայացքային այն համայնապատկերը, որից ելնելով՝ կարելի է որոշակի պատկերացում կազմել նրա քաղաքակրթական պատկանելության, ինքնության, կյանքի կանոնակարգման մշակույթի որպիսության և հետևաբար՝ սոցիալական դիրքավորման մասին:

¹ Է. Ա. Հարությունյան, Մարդկային կեցության այլակերպումները, Եր., 2018, էջ 45:

Ինչպես նշեցինք, ժամանակակից քաղաքակրթությունը ներքաշվել է «արագ ժամանակի» հորձանուտի մեջ, և իրադարձություններն ու իրողությունները կորցրել ու կորցնում են իրենց տևողունակությունն ու որակական որոշակիությունը: Կյանքն ասես վերածվել է փոխառնչություններից գուրկ հպանցիկ դրվագների անվերջանալի մի տեսարանի, որը ոչ սյուժե ունի, ոչ էլ կանխատեսելի տրամաբանություն: Ինքնին հասկանալի է, որ ոչ թե ժամանակակից աշխարհի տեսարանն է փոխվել, այլ շրջանառության մեջ են դրվել մարդկային հոգու կրթերի սանձման կամ պարպման ներքին նոր հիմունքներ, որոնք արմատապես փոխում են երբեմնի գործող համակեցության սկզբունքների, ինքնության և նույնականության սոցիոմշակութային հիմունքների բնույթն ու բովանդակությունը, մարդու սոցիալական դիմանկարը, մի խոսքով՝ երբեմնի պարփակ ու ավանդական հասարակություններին բնորոշ այն «ներքին փակվածությունը», որը նաև օտարին սահմանազատում էր յուրայինից, հանրային կյանքը՝ անձնականից, զանգվածայինը՝ անհատականից, դեմքը՝ դիմակից:

Մրանք ժամանակակից քաղաքակրթության ոգին բնութագրող այն միտումներն են, որոնց արդյունքում որոշակիությունը փոխակերպվում է անորոշության, դիմավորությունը՝ անդեմության, ձևավորվում է միաչափ հասարակության և միաչափ մարդու մի աշխարհ, որտեղ սեփական ներաշխարհի մեջ ներսուզվելու և «ինքն իրեն ձեռք բերելու» համար կանգ առնելու և կենտրոնանալու պայման ու ժամանակ այլևս նախատեսված չէ²: Եթե արդյունաբերական քաղաքակրթության ձևավորած աշխարհի կառուցվածքում կողմնորոշիչ էին «կենտրոնի» և «ծայրամասի» կոորդինատները, ապա ժամանակակից տեղեկատվական քաղաքակրթությունը ձևավորել է կոորդինատներից գուրկ, ցանցերից ու հոսքերից հյուսված մի սարդոստայն³, որի մեջ խճճված սոցիալական ինստիտուտները, գաղափարները, իրերն ու մարդիկ ասես կեղծանմանակումներ (սիմուլյակր) լինեն, որոնց հիմնական կարգավիճակը, պատկերավոր ասած, «անօթևանությունն է»⁴: Իրական ու ցանցային համատարած «քոչվորությունը», ինչը հետարդիականության հիմնական բնութագրերից է, նստակյաց, շրջապատի կողմից ճանաչված և հետևաբար՝ հանրային վերահսկողության ենթակա մարդուն ազատագրեց ավանդույթների, սովորույթների ուժով ձևավորված մշակութային զանազան հաստատությունների վերահսկողությունից և նետեց խճանկարային մի աշխարհ, որտեղ նա հնարավորություն ունի հրաժարվելու կենսագրությունից, խմբագրելու այն և դառնալու «անց-

² Տե՛ս **Мунье Э.** Персонализм, Французская философия и эстетика XX века, М., 1995, էջ 150:

³ Տե՛ս **Урри Дж.** Мобильности. М., 2012, էջ 23-24:

⁴ **Berger P.L., Berger B., Kellner H.**, The Homeless Mind: Modernization and Consciousness, N.Y., 1974, p. 258.

յալ չունեցող» հանրության լիարժեք անդամ: Այն աշխարհը, որտեղ նա դեռ հնարավորություն ուներ հաղորդակցվելու անցյալի հետ, խուսափելու «այստեղ ու հիմա» ընթացող համահարթումների մամլիչի տակ մնալու վտանգներից, մի խոսքով՝ մնալու դիմավոր մեկը, որը թեև ժամանակի մեջ նախնիների ինքնության կրողն էր, բայց ուներ տարածության մեջ իր անհատականությունը դրսևորելու ներքին ազատություն, այլևս անցյալում է: Փաստորեն, հետարդիականությունը մարդուն հանեց «մշակութային ապաստարաններից», բայց փակեց «անդեմության գորանոցներում», որտեղ միմյանցից չտարբերվող հավաքակալություններին «ամբոխ» են անվանում: Այս առնչությամբ Է. Թոֆլերը իրավացիորեն նկատում է, որ զանգվածային հասարակությանը բնորոշ անդեմ մարդու ձևավորման պատճառներից մեկն էլ այն է, որ արդի քաղաքակրթությունը անհատներին կամ մոդուլային մարդուն «արտադրում» է մեկանգամյա օգտագործման իրերի նմանությամբ⁵:

Հետարդիականության սոցիոմշակութային համայնապատկերի հպանցիկ ուրվանկարն իսկ վկայում է, որ մարդկությունը մտել է կազմաքանդումների մի անկանխատեսելի փուլ, երբ տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական ու հոգևոր համաշխարհային այս նոր «հալոցքը» վարարումների իր հորձանուտի մեջ է առել ու դիմագրկում է կառուցվածքային որոշակիություն ունեցող բոլոր կարգի կենսական իրողությունները, ինչի պատճառով կյանքն այլևս ընթանում է «փախչող իրականության» (Է. Գիդդենս) կամ «հոսող արդիականության» (Ջ. Բաուման) հունով: Այն, ինչ նախկինում մի խմբի ճակատագիր էր, այսօր շատ վերապահումներով բաշխվում է, այսպես ասած, կենսագրական սկզբունքով⁶: Պարզ ասած՝ սոցիալական անհավասարության հակասություններն ի հայտ են գալիս որպես մեկ կենսագրության տարբեր փուլերի հակասություններ:

Մարդկության ողջ պատմությունը փաստում է, որ ավանդույթներն ու սովորույթները, «փորձի ու սխալի» մեթոդով քննություն բռնած համակեցության բարոյական հիմունքների ամբողջությունը բնութագրում են հասարակական օրգանիզմի իմունային համակարգի կենսունակությունն ու «սոցիոմշակութային ախտահարումներին» դիմակայելու կարողունակությունը: Ազատականությունը, ժողովրդավարությունն ու անհատի առաջնայնության սկզբունքը, որոնք ընկած են արևմտյան արդի քաղաքակրթության հիմքում, ինչ խոսք, իրենց հետ բերեցին կյանքի և համակեցության կազմակերպման մի նոր և առաջադիմական մշակույթ, որի արժեհամակարգում այսօր էլ առինքնող են ազատության, մարդու իրավունքների, բազմակարծության, սեփականության, ձեռներեցության, մի խոսքով՝ մարդու ինքնորոշման ու ինք-

⁵ Տե՛ս **Тоффлер Э.** Шок будущего. М., 2004, էջ 112:

⁶ Տե՛ս **Бек У.** Общество риска. На пути к другому модерну. М., 2000, էջ 135-137:

նաիրացման գաղափարները: Բայց, ինչպես արդեն նշեցինք, հետադիմականության մեր ժամանակներում աստիճանաբար փոխվում ու ձևախեղվում է վերոհիշյալ արժեհամակարգի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական ու գաղափարախոսական համատեքստը, «կազմակերպված հասարակությունը» աստիճանաբար վերածում է «զանգվածային հասարակության», ասպարեզ բերում անդեմ ու անդիմագիծ «ամբոխի մարդուն», ով ոչ թե ազատություն է տենչում, այլ բարեկեցություն:

Անհատապաշտությունից ու սպառողական հոգեբանությունից ախտահարված սոցիալականություն, մի իրողություն, որտեղ «անհատականացումը մարդկանց հանձնում է արտաքին կառավարման և արտաքին միօրինակության (ստանդարտացման) իշխանության, որոնք անհայտ էին դասակարգային և ընտանեկան ենթամշակույթների խորշերին»⁷: Ավելին, հետարդյունաբերական հասարակություններում ժողովրդավարության, աշխատանքի, կապիտալի, սպառման համակարգերում ընթացող փոխակերպումների ու դրանց հարուցած ձևախեղումների հետևանքով ծավալվում է «եռակի անհատականացման» մի գործընթաց, ուստի, առաջին փոխվում են իշխելու և հպատակվելու ավանդական մեթոդներն ու եղանակները, երկրորդ՝ կայուն և կանխատեսելի հանրային ու անձնական կյանքը մտնում է տևական անկայունության մի փուլ, որի ընթացքում ասես ջնջվում կամ մոռացության են մատնվում անհատի կենսագրական տվյալները՝ նրան դարձնելով իրավամբ անդեմ ու անհասցե ոմն մեկը, երրորդ՝ ձևավորվում են սոցիալական ինտեգրման նոր ձևեր ու եղանակներ⁸:

Հետարդիականության համատեքստում ընթացող մարդաբանական փոխակերպումները ներքնապես հակասական են ու պարադոքսալ: Մի կողմից շարունակում է գործառել ազատականության էությունն արտահայտող անհատի առաջնայնության համակարգաստեղծ սկզբունքը, մյուս կողմից, սակայն, ամբողջ թափով ընթանում են կազմակերպված հասարակության զանգվածայնացման և ինքն իրեն կերտող մարդու վերարտադրման սոցիոմշակութային պայմանների բացասման գործընթացներ: Ինքնիշխան մարդու և ամբոխի մարդու, քաղաքացու և հպատակի, ռացիոնալի և իռացիոնալի այս չհայտարարված պատերազմում որոշվում է մարդկության ճակատագիրը, և նրանց միջև բինարային ներհակությունը արտացոլում է ժամանակակից հասարակությունների զարգացման երկիմաստ միտումների ողջ ողբերգականությունը: Խնդիրն այն է, որ ինչպես անհատի, այնպես էլ ամբոխի առաջնայնության դեպքերում գործ ունենք մարդու **ապասանձևավորման** հետ: Եթե հաշվի առնենք, որ անհատականացումը ձեռք է բերվում սոցիալականության նախկին ձևերի կորստի հաշվին, ապա կարելի է լիովին համաձայնել Չ. Բաումանի հետ, ըստ որի՝ նախկին

⁷ Նույն տեղում, էջ 122:

⁸ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 384:

խմբային նույնականությունների հետ կապերի կորստի պատճառով մարդն ի վերջո հայտնվում է ինքնությունից զուրկ զանգվածային, միօրինակ ու միակերպ մի աշխարհում, որտեղ գործում են միաչափության օրենքներն ու նմանվելու, չտարոտրոշվելու քաղաքակրթական պահանջները: Այդ իմաստով իրոք հիմնավոր են Չ. Բաումանի այն պնդումները, որ անհատի առաջնայնության սկզբունքի վրա կառուցված ժամանակակից հասարակությունները ոչ թե առանձին անհատների նպատակասլաց գործունեության ու գործողությունների արդյունք են, այլ ձևավորվել են յապասնձնավորված օբյեկտիվ գործընթացների հետևանքով: Այսինքն՝ անհատականացումն ավելի շուտ ժամանակակից **մարդու ճակատագիրն** է, քան թե նրա գիտակցված ընտրությունը, քանի որ այդ ընտրությունը սահմանափակված է նրանից անկախ գործոններով: Ավելին, եթե հաշվի առնենք, որ անհատականացումը մարդուն ազատում է ավանդական, բնածին, ժառանգած, վերագրված կամ կանխորոշված սոցիալական դերերից և հանձնարարում կատարել անձի ինքնությանն ու խառնվածքին անհամապատասխան, բայց սոցիալական կյանքին «այստեղ ու հիմա» անհրաժեշտ ինչ-որ դեր, կնշանակի նա ոչ թե իրեն ու իր անհատականությունն է խաղում, այլ ներկայացնում է սոցիալական հանգամանքներով պայմանավորված ու թելադրված ինչ-որ մեկի ճակատագիրը: Ստացվում է նաև, որ թեև յուրաքանչյուր ոք ձգտում է տարբերվել, առանձնանալ զանգվածից, բայց իրենից անկախ պատճառներով հայտնվում է հասարակական գործընթացների շրջապատույտի հորձանուտում՝ խաղալով «ուրիշին» և կորցնելով «իրեն»: Պարադոքսալ, բայց փաստ է, որ ժամանակակից մարդը *de jure* անհատականություն է, բայց *de facto*՝ ոչ⁹: Պարադոքսալ, բայց նաև անհերքելի է այն, որ մարդը թեև ձգտում է ինքնուրույնության ու ինքնիշխանության, բայց նաև չի ցանկանում մոռացված կամ անտեսված լինել հանրության կողմից: Նրան տրված է ազատություն՝ ընտրելու ամենը և միանգամից: Եթե դու կարող ես լինել ցանկացած մեկը, նշանակում է՝ քո ինքնությունն ու նույնականությունը հագուստի պես կարող ես հագնել կամ դեն նետել¹⁰, ինչն էլ իր հերթին նշանակում է, որ անհատականացումն իրականում մարդու **դիմագրկման գործընթաց է**, ինչը, որքան էլ զարմանալի թվա, բռնատիրական ռեժիմներին բնորոշ ու տարածված մեթոդ է: Էլ չասած, որ երբ սոցիալական դեր ստանձնողը արդեն դիմագրկված է, այլևս գրկված է նաև տվյալ դերի դրամատուրգն ու բեմադրողը լինելու հնարավորությունից: Նա միայն կատարող է, ինչը ոչ մի առնչություն չունի արդիականության կողմից այնքան փառաբանված անհատականության հետ:

Եվ այսպես, արտադրության, տեխնիկայի ու գիտության զարգաց-

⁹ Տե՛ս **Бауман З.** Индивидуализированное общество, М., 2002, էջ 46:

¹⁰ Տե՛ս **Christopher Lasch,** The Minimal Self: Psychological Survival in Trouffed Times. New York, 1984, էջ 38:

ման ներկա մակարդակին հասած հասարակություններում սոցիալական ցանկացած գործընթաց ու ցանկացած երևույթ բեմականացում է. մարդն այդ ներկայացման մի դեկորն է, իսկ «կյանքը բեմադրությունների հսկայական հավաքածու է»¹¹: Բեմականացված հասարակությանը բնորոշ սոցիալական հարաբերությունների բարդությունը այն է, որ դեմքի ու դիմակի սերտաճման հետևանքով դժվար է հասկանալ մարդու իրական որպիսությունը, որովհետև այն ամենը, ինչ նախկինում անմիջականորեն ապրվում էր, այժմ բեմադրվում է: Դիմագրկումը սկսվում է այն պահից, երբ անհատական կեցությունը ենթարկվում է բեմականացման կանոններին, և սոցիալական կարգավիճակը պահպանելու նպատակով մարդն ստիպված է զոհաբերել ինքնատիպությունն ու անհատականությունը բնութագրող որոշ հատկանիշներ, ենթարկվել միակերպության պահանջներին և լինել ինչպես բոլորը: Բայց սա հենց «ամբոխի մարդ» դառնալու, գրեթե ինքնակամ անձնատուր լինող, անորոշ ու կենսագրություն չունեցող միջին վիճակագրական մարդու վերածվելու այն ուղին է, որի վերջնագծում ավարտվում է ինքն իր նկատմամբ անտարբեր մարդու ձևավորումը¹²:

Արդյոք սա չէ՞ պատճառը, որ զանգվածային հասարակության մարդը դժվարությամբ է ընկալում ու իմաստավորում իր իսկ ճակատագիրը շոշափող երևույթներն ու իրադարձությունները և, ինչպես վայել է «գորանոցի մարդուն», սպասում է հրամանատարի հրամաններին ու հրահանգներին: Ազատությունից փախուստի, խորհելու և վճիռ կայացնելու պատասխանատվությունը իրենից թոթափելու այս համատարած երևույթը մեկ անգամ ևս հաստատում է այն պնդումների ճշմարտացիությունը, որ «գորանոցի մարդը» անդեմությունն ու անտարբերությունը ընկալում է որպես մեր ժամանակների ոգին արտահայտող միակ փիլիսոփայությունը և իմաստավախություն (ֆոբիոսոֆիա) ունի ոգեղենություն ջատագովող բոլոր այլ կարգի փիլիսոփայությունների հանդեպ¹³: Նա այդ «գորանոցի մարդն» է, որն այնքան նման է Չինգիզ Այթմատովի նկարագրած «մանկուրտին», ով կենսախնդրեն արձագանքում է միայն մարմնական պահանջմունքների, սեռական հակումների և համանման այլ բնագոյների ազդակներին, անդեմ է նաև այն պատճառով, որ գրկվել է հոգևոր ինքնությունից, և նրա համար սոցիոմշակութային նույնականության շարժառիթը զանգվածին մերվելով աննկատ-անդեմ մնալն է: Այդպես «ապահով» է, քանի որ ձեռք է բերում «կոլեկտիվ հոգի», կասեր Լե Բոնը, որի օգնությամբ զգում, մտածում և գործում է այլ կերպ, քան կաներ անհատականություն մնալու և անձամբ որոշումներ կայացնելու պարագայում:

Ուշագրավն այն է, որ տեղեկատվական-տեխնոլոգիական քաղա-

¹¹ Ги Дебор, Общество спектакля, М., 2020, с. 32.

¹² Տե՛ս Փրոմմ Զ. Бегство от себя. Человек для себя, М., 2006, էջ 569:

¹³ Տե՛ս Կутырёв В. А. Последнее целование. Человек как традиция, СПб., 2015, էջ 47:

քակրթության ներկա փուլում «կոլեկտիվ հոգին» մարդկանց զգացմունքներն ու մտքերը տիրում և ենթարկում է իրեն ոչ միայն առարկայական աշխարհում, այլև վիրտուալ: Ընդ որում, եթե արդիականության դարաշրջանի մարդը օտարվում էր սոցիալական աշխարհից և «գորանոցի մարդ» դառնում սոցիալական տարածության մեջ, ապա հետարդիականության մարդու օտարումը ընթանում է նաև վիրտուալ աշխարհում, և նրա համար նախատեսված գորանոցը նույնպես վիրտուալ է, քանի որ գործ ունի ոչ թե իրական առարկաների ու մարդկանց հետ, այլ դրանց կեղծանմանակումների: Սա կարևոր հանգամանք է, քանի որ հայտնվելով մշակութային ու գեղագիտական սկզբունքորեն նոր իրադրության մեջ, որի պայմանականությունը նա այնուամենայնիվ գիտակցում է և համոզված է, որ ցանկացած պահի կարող է լքել այդ գորանոցը: Նա դեռ չգիտի, որ ցանցերից, տեղեկատվական հոսքերից ու կեղծանմանակումներից իր կախվածությունն անբուժելի հիվանդություն է, որովհետև դրանց կողմից ու միջոցով բեմականացվող «գուգահեռ իրականության» մեջ հայտնված յուրաքանչյուր մեկին հնարավորություն է տրվել համակցության իր փոքրիկ աշխարհը հորինելու ու իրեն վերագրելու հորինված մի կենսագրություն և խաղալու մի դեր, որին հազիվ թե արժանանար իրական աշխարհում: Դժվար չէ նկատել, որ այս կերպ տեղի է ունենում մարդու և հասարակության «ինքնության աղտոտում»¹⁴:

Հասկանալի է, որ նման մի աշխարհից ինքնակամ հեռանալու հավանականությունը փոքր է: Ցանցային այդ իրականության «կոլեկտիվ հոգին» կամ «վիրտուալ ընկերակցության հոգին» ունի տարակուսանքները փարատելու և սթափության ձայնը խլացնելու մի հատուկ օժտվածություն, և այնտեղ հայտնված ու արգելափակված մարդուն դժվար է համոզել, որ այդ աշխարհում իր անհատականությունը կառուցում է համացանցային միջավայրում ընդունված չափորոշիչների (հավանությունների, տարաբնույթ մեկնաբանությունների և այլնի) աննկատ թելադրանքով, և հենց այդ պատճառով էլ նա հերթական անգամ հայտնվել է մի գորանոցում, որտեղ զանազան խմբակցությունները, շփումներն ու փոխհարաբերությունները առավել անդեմ են, կեղծ ու բեմականացված: Առավել ևս, որ ցանցային-վիրտուալ աշխարհի տեղեկատվական հոսքերի մեջ վերաբնակեցվածներն ու արտագաղթածները աստիճանաբար վերածվում են մանիպուլյացիայի տրվող և ուղղորդվող մարդու մի տեսակի, որին տեղեկատվական հոսքերը կառավարող վերնախավը՝ նեոկրատիան (ցանցապետությունը), հորինված այդ աշխարհում գրանցում է որպես տեղեկատվական ապրանքների սպառման շղթայի կրավորական մասնակից¹⁵: Անդեմության մի հերթական դրսևորում, երբ մարդը կամավոր ու պատրաստակամ վերած-

¹⁴ Бард А., Зондерквист Ян Netokratia. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. СПб., 2005, с. 148.

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 148:

վում է էլեկտրոնային հասցեի, հեռախոսահամարի և մշտապես գտնվում տեսախցիկների, սկանավորվող մուտքերի և ելքերի անթարթ հսկողության տակ: Եթե ոչ հեռու անցյալում այս ամենը կրնկալվեր որպես անձնական տարածք ներխուժելու, անձնական կյանքը հանրայնացնելու, պատիվն ու արժանապատվությունը վիրավորող անթույլատրելի և հակաօրինական արարք, ապա ցանցային մեր աշխարհում այն ընկալվում է որպես ապահովության և հասանելիության գրավական:

Միաչափ, միակերպ և, հետևաբար, անդեմ մարդու սոցիոմշակութային բնութագիրը տալիս հարկ է նկատել, որ խոսքը առաջին հերթին նրա ներքին անդեմության մասին է: Առօրյա կյանքում նա արտաքուստ ժամանակակից, վառ, աներկյուղ, բազմաշերտ, աշխատասեր, շատ բաների համար պիտանի և ճարպիկ մարդու տեսակ է, որը հավատում է իր ընտրած ուղու ճշմարտացիությանը նաև այն պատճառով, որ այդ ուղիով շարժվում են կամ շարժվել են շատերը: Նա ունի իրադարձություններին ու հանգամանքներին հարմարվելու և համակերպվելու, խաղի կանոններին համապատասխան գործելու անհրաժեշտ հմտություններ, որոնք, նրա կարծիքով, լիովին բավարար են կյանքը «լիարժեք» ապրելու համար: Ավելին, նա հասկանում է, որ իր ապրած սպառողական հասարակությունում ինքը ևս ընդամենը սպառման համար նախատեսված «ապրանք» է, որի հաջող իրացման համար դեռ պետք է կարողանա համոզել, որ «ես հենց այն եմ, ինչ դու ցանկանում ես ձեռք բերել»¹⁶:

Առերևույթ ազատ ու բանական, բայց ներքնապես անդեմ մարդու տեսակը տեխնիկական քաղաքակրթությանն ու սպառողական հասարակությանը բնորոշ սոցիոմշակութային հիվանդություն է: Սա հավանաբար այն դեպքերից է, երբ արդյունքը ձևավորվում է առաջադրանքի բուն նպատակը ոչնչացնելու հաշվին: Եվ իրոք, արդիականության ոգին արտահայտող իրավունքի, ազատության, հումանիզմի և ինքնիշխան անհատի համար սկսած շարժումը վերջնարդյունքում ձևավորեց բեմականացված մի հասարակարգ, որտեղ մարդկանց քաղաքական, տնտեսական և հոգևոր պահանջմունքները, մտածմունքներն ու ակնկալիքներն աչքի են ընկնում միաչափությամբ ու միակերպությամբ: Մի հասարակարգ, որտեղ դեռ թույլատրվում է բազմանալ, բայց չլինել զանազան, որտեղ ոչ թե պետք է հարմարվել, այլ հնազանդորեն համակերպվել, որտեղ ի վերջո կյանքն ընթանում է շեշտադրություններից զուրկ, անդեմ ու միաչափ Միննույնների Չորանոցում¹⁷:

¹⁶ Фромм Э. *Иметь или быть?* М., 2014, с. 228.

¹⁷ Տե՛ս էդ. **Հարությունյան**, Բոլոր ենթադրությունները ենթադրելի են. ութերորդ պատուհասը /«Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», Եր., 2020, № 3 (33), էջ 10:

ОВСАННА НАГАПЕТЯН – Социокультурный портрет безликости: «человек казармы». – В результате происходящих в мире процессов глобализации, когда человечество вступило в форс-мажорную стадию разрушения, когда многие реальности, имеющие структурную определенность, обезличены и расшатаны, человек вынужден перестраиваться в новой социальной среде, которую он еще не освоил, освоить предоставляемые ею возможности, опробовать различные социальные роли, воспринять происходящие с ним независимо от него преобразования и трансформации, в результате заново измерить свое социальное место и спроектировать собственную жизнь. Несомненно, чтобы не превратиться в «казарменного человека», современный человек должен также прилагать гораздо большие усилия для сохранения своей индивидуальности, так как в создавшейся социокультурной ситуации он практически не имеет непреодолимых ограничений или запретов, а напротив, этот красочный мир постоянно провоцирует и разжигает новые требования, желания и потребности.

В статье анализируется социокультурный портрет «безликости» и казарменного человека в его контексте, цивилизационные процессы и трансформации, способствующие его формированию, а также ряд вопросов, касающихся его роли и влияния на социальные процессы.

Ключевые слова: *сетевое общество, инсценированное общество, индивидуализм, глобализация, безликость, казарменный человек, человек толпы, роль, маска*

OVSANNA NAHAPETYAN – A Socio-cultural Portrait of Impersonality: «The Man of the Barracks». – As a result of the processes of globalisation taking place in the world, when humanity has entered a force-majeure stage of destruction, when many realities with structural certainty are depersonalised and undermined, man is forced to readjust in the new social environment which he has not yet mastered, to master the opportunities it provides, to try out various social roles, to perceive the transformations and transformations happening to him independently, to measure his social place anew and to project his own life as a result. Undoubtedly, in order not to turn into a "man of the barracks", the modern man must also make much greater efforts to preserve his individuality, because in the created sociocultural situation he has virtually no unchallenged restrictions or prohibitions, but rather this colourful world constantly provokes and kindles new demands, desires and needs.

This article analyzes the socio-cultural portrait of the "faceless" man and the man of the barracks in his context, the civilizational processes and transformations that contribute to its formation, as well as several issues concerning its role and impact on social processes.

Key words: *network society, staged society, individualism, globalization, impersonality, barracks man, crowd man, role, mask*